

ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ สถาปัตยกรรม จัตุรมุขยอดปราสาท หลังแรกใจกลางพระนคร

ศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร (ภาพจาก ศูนย์ข้อมูลมติชน)

ผู้เขียน กองบรรณาธิการศิลปวัฒนธรรม

เผยแพร่ วันอาทิตย์ที่ 9 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2568

ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ จัตุรมุขยอดปราสาท แห่งแรกใจกลางพระนคร

ใคร่ที่ไปเที่ยวชมสถานที่สำคัญในเกาะรัตนโกสินทร์ มักไม่พลาดการเข้าชมหรือไปสักการะ “ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ” ที่สร้างมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 และซ่อมสร้างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 ซึ่งในครั้งนี้อง ที่ปรากฏศิลปะ-สถาปัตยกรรม “จัตุรมุขยอดปราสาท” หลังแรกใจกลางพระนคร

สวรรคต ตั้งตรงสิทธิกุล เล่าในบทความ “หลักเมืองกรุงเทพฯ: สัญลักษณ์กลางแห่งพระราชอาณาจักรบนแผ่นดินพระจอมเกล้าฯ” ในนิตยสารศิลปวัฒนธรรม ฉบับมิถุนายน 2567 ไว้ตอนหนึ่งว่า

“จดหมายเหตุการปรับปรุงศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร พุทธศักราช ๒๓๒๕-๒๕๒๙” กล่าวถึงองค์ประกอบของศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ดังนี้

“...เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบสถาปัตยกรรมไทย จตุรมุขยอดปราสาท หลังคาปูนสีขาว หน้าจั่ว ปั้นลม ประดับช่อฟ้า หางหงส์ปูนสีขาว เฉพาะหลังคามุขทิศใต้ ซึ่งเป็นด้านหน้าของศาล หลังคาซ้อน ๒ ชั้น หลังคาชั้นบนเหมือนกับหลังคามุขทิศทั้งสาม ส่วนหลังคามุขชั้นบนมุงกระเบื้องสี หน้าจั่วประดับช่อฟ้า รวยระกา หางหงส์ สันหลังคา หลบสันหลังคา และข้างกระเบื้องฉาบปูนสีขาว เครื่องยอดหลังคาย่อมุมไม้ยี่สิบ ทำเป็นชั้นเชิงกลอน

เรียงลดหลั่นกัน ๗ ชั้น แต่ละชั้นประดับบันแถลง กระจัง นาคปัก ปูนปั้นสีขาว ชั้นรัตตะคคมีลักษณะเป็นฝัก
ข้าวโพด ส่วนยอดสุดปักกนกกุศล

มุขทิศด้านเหนือ ด้านตะวันออกและด้านตะวันตก เป็นมุขสันติดกับตัวอาคาร มีหน้าต่างที่ผนังมุขด้าน
ตะวันออกและด้านตะวันตก ด้านละ ๑ ช่อง ส่วนมุขทิศด้านใต้ต่อเป็นมุขยาวยื่นออกไป เป็นประตูทางเข้าออก
ของศาล ผนังสองข้างมุขทิศด้านใต้นี้มีหน้าต่างข้างละ ๑ ช่อง

หลักเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ภายในศาลหลักเมือง (ต้นซ้าย) เสาหลักเมืองเดิมครั้งรัชกาลที่ 1 และ (ต้นขวา) เสาหลักเมืองใหม่ครั้งรัชกาลที่ 4 ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2525 (ภาพจาก “พระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์กับประชาชน”)

เนื้อความนี้ทำให้เห็นว่า ทิศทางเข้าสู่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ถูกกำหนดให้เป็น “ทิศใต้” ซึ่งเป็นทิศมงคล มีรูปแบบเป็นมุขยื่นในลักษณะฉนวนทางเดิน เพื่อเชื่อมออกสู่ภายนอกศาล

การกำหนดทางเข้าหลักของศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ จึงสัมพันธ์กับทิศทางสัญญาณระหว่างเส้นทางการเข้าสู่ศาลหลักเมืองกับซุ้มประตูทางเข้าสู่พระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ มีรูปแบบศิลปะ-สถาปัตยกรรมไทย โดยเป็นเรือนปราสาทแบบ “จัตุรมุขยอดปราสาท” มีการก่ออิฐปั้นปูนฉาบสีขาวตามแบบอย่างศาลพระกาฬ ที่พระนครศรีอยุธยา ทั้งยังได้รับแรงบันดาลใจจากรูปแบบของ “เทวาลัย” ที่แสดงถึงพระราชอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ มีพัฒนาการจากปราสาทในศิลปะเขมรมาสู่รูปแบบจัตุรมุขยอดปราสาทในงานศิลปะไทย

ข้อน่าสังเกตอีกอย่าง คือ จัตุรมุขยอดปราสาท เป็นหนึ่งในสถาปัตยกรรมรูปแบบพระราชนิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ จัตุรมุขยอดปราสาท แห่งแรกใจกลางพระนคร (ภาพจาก : เฟซบุ๊ก กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร)

นอกจากโปรดให้สร้างที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ ยังนำมาสร้างซุ้มประตูกำแพงพระบรมมหาราชวัง จากประตูชั้นเดียวมีซุ้มอย่างฝรั่ง ก็โปรดให้ทำเป็นประตู 5 ชั้น โดยแก้เป็นยอดปราสาททั้งสิ้น เช่น ประตูวิเศษไชยศรี ประตูเทวาพิทักษ์ ฯลฯ มีเค้าโครงของยอดประตูเป็นชั้นซ้อน ลดหลั่นตามความหมายของปราสาท คือ ซ้อนลดหลั่นแบบเสาดั้งคานทับ แต่ละชั้นมีงานประดับเชิงสัญลักษณ์ คือ บรรพแถลงเรียงราย และต่อส่วนบนด้วยยอดแห่งทรงปราสาท

จากการตรวจสอบปีที่สร้าง โดยใช้การเทียบเคียงช่วงเวลาของการสร้างซุ้มประตูดังกล่าว น่าจะมีการซ่อมสร้างในราว พ.ศ. 2402 อันเป็นปีเดียวกับการเฉลิมฉลองพระมหามณเฑียรพระที่นั่งอนันตสมาคม

“หลักฐานดังกล่าวจึงชี้ให้เห็นว่ารูปแบบของศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ อันมีรูปแบบ ‘จัตุรมุขยอดปราสาท’ น่าจะเป็นผลงานศิลปะ-สถาปัตยกรรมหลังแรกที่ปรากฏใจกลางพระนคร ด้วยที่ศาลหลักเมืองกรุงเทพฯ บูรณปฏิสังขรณ์แล้วเสร็จ และมีงานฉลองสมโภชเป็นการใหญ่ในวันอาทิตย์ที่ ๑ พฤษภาคม ๒๓๙๖๓๙ ซึ่งเป็นปีที่ ๒ บนแผ่นดินพระจอมเกล้าฯ” สวรรค์ ระบุ

5 เทวารักษ์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในศาลหลักเมืองกรุงเทพมหานคร (ภาพจาก เฟซบุ๊ก กลุ่มเผยแพร่ฯ กรมศิลปากร)

เผยแพร่ในระบบออนไลน์ครั้งแรกเมื่อ 6 กรกฎาคม 2567

https://www.silpa-mag.com/art/article_135019